

TÜRK KÜLTÜRÜNÜN GELENEKSEL SPORLARINDAN BİRİ OLAN TÜFEK ATICILIĞININ XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

**Reflections of Rifle Shooting Which Was Traditional Sports of Turkish
Culture on XVIIIth Century Divan Poems**

**Les réflexions dans la poésie de divan à XVIIIe siècle de la fanfaronnade
de fusil qui l'un des sports traditionels dans la culture turque**

Özge ÖZTEKİN*

ÖZET

Bu makalede, XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayındaki tüfek atıcılığının divan metinlerine nasıl yansıdığı analiz edilmeye çalışılmıştır. O dönemde yazılmış divanlardan bir kısmında, III. Ahmed, İbrahim Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve III. Selim'in yaptıkları tüfek atışlarından bahsedilmektedir. Manzum tarih şeklinde yazılan bu şiirlerin, devrin sosyal hayatına ışık tutacak bazı izler taşıdığı da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri, geleneksel Türk sporları, tüfek atıcılığı, atış talimi, menzil.

ABSTRACT

In this article, reflection of rifle shooting in Ottoman Palace in XVIIIth century was tried to analyse in Divan texts. In these divans which were written in that period, Sultan IIIrd Ahmed, grand viziers İbrahim Pasha, Hekimoğlu Ali Pasha and Sultan IIIrd Selim were mentioned by their rifle shootings. These poems which were written in verse a chronogram to commemorate the date might be accepted as having some clues that light the way for social life of their period.

Key Words

XVIIIth Century Divan Poem, traditional Turkish sports, rifle shooting, target practice, range.

0. Giriş

Eski dönemlerden beri silah, toplum içinde hem kutsal bir güç simgesi olarak üstünlüğün, hem de bir saldırı ve korunma aracı olarak güvenliğin ifadesidir. Üzerindeki işaret ve süslemeler ise, silahı taşıyanın nitelik ve özelliklerine göre, rütbe ve prestijin göstergesidir.

Türk toplumunda İslamiyet'ten önce ok, kılıç, mızrak gibi ateşsiz silahlar kullanılırken; İslamiyet'le birlikte top, tüfek ve tabanca gibi ateşli silahlar da birer savunma aracı olarak askerî alandaki yerini almıştır. Özellikle Osmanlı

İmparatorluğu'nda, muhtemelen XV. yüzyıldan itibaren ateşli silahların kullanılmasıyla saldırılar daha etkili olmaya başlamıştır. Bunlardan biri olan tüfeğin, Osmanlılar'da ilk olarak ne zaman kullanıldığı henüz kesinlik kazanmamasına rağmen, II. Murad devrinde ve 1444 yılı ortalarından itibaren orduya girdiği düşünülmektedir. Askerin tüfikle eğitimine önem veren Osmanlı padişahları, baruthane ve tüfekhaneler kurdurarak, ordunun bu yeni silah teknolojisi karşısında kendi teşkilatını da yeniden düzenlemesine olanak tanımışlardır. İlk

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

olarak yaya birliklerinde yaygınlaştırılan tüfek talimi, zamanla atlı birlikler ve yeniçeri ocağı içerisine de yerleştirilmiştir¹.

Tüfegün askerî alandaki bu kullanımını dışında, Türk kültürünün geleneksel sporlarından biri olarak, -tıpkı ok, cirit, top ve gülle silahlarında olduğu gibi- sportif amaçlı gösteri atışları içinde de yer aldığı bilinmektedir. Bu gösteri atışları, sultanların “biniş-i hümayûn” adı verilen saltanat gezintileri sırasında yapılmaktadır. Özellikle rûznâmelerden edinilen bilgilere göre; Yah Köşk, Çinili Köşk, Sepetçiler Kasrı, Beykoz Kasrı, Levend Çiftliği, Karaağaç, Bebek ve Tersane bahçeleri gibi biniş yerlerine yapılan gezintilerde, padişahın huzurunda tüfek atışlarının yanı sıra, cirit ve pehlivan güreşleri ile ok, top ve gülle atışları da gerçekleştirilmektedir. Bu vesile ile kurulan büyük ziyafet sofraları, fasıllar eşliğinde içilen kahvelerle şenlenmekte ve biniş yerleri, görsel anlamda âdeta bir kır şölenini andıran eğlence mekanlarına dönüşmektedir. O şölenlerdeki “tüfek endâhtı” esnasında, “silah-endâz” denilen atışçılar belirli bir uzaklığa konulan hedefe omuzlarında barut dolu fişeklikleriyle sayısız atışlar yapmışlar, başarılı olanlara ödülleri verilerek adlarına birer taş dikilmiştir².

Zamanla bir gelenek hâline gelen bu gösterilerde, Osmanlı hanedanından bazı padişahların da tüfek atışlarına bizzat katıldığı bilinmektedir. IV. Murad, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim ve II. Mahmud sadece gösterileri teşrif etmekle kalmamış, birer katılımcı olarak kendileri de diğer atışçılarla birlikte hedefe nişan almışlardır. Böyle zamanlarda atış protokolü şu şekilde meydana getirilmektedir: Bir Haseki ağası nişangâha genellikle içi su dolu bir testi koyar, sa-

rayın tüfekçibaşısı ve yamakları özel bir itinayla tüfegi doldurup has odalı ağalara verirler, onlar da büyük bir hürmetle padişaha takdim ederler. Bu tüfek atışlarına yalnız padişahlar değil; Köprülüzâde Mustafa Paşa, İbrahim Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa gibi sadrazamlar da katılarak isabetli vuruşlar kaydetmişlerdir³.

1. XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri Mehtinlerinde Geçen “Tüfeng-Endâz” Tarihler

Osmanlı sarayında spor amacıyla yapılan gösteri atışları, eski şiirimize de konu olmuştur. XVIII. yüzyıl Klasik Türk Şiiri içerisinde bazı divanlarda, bu konuda yazılmış tarih manzumeleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi XVIII. yüzyıl, “sosyal hayat ve zihniyet dünyasındaki değişimin izdüşümlerinin” (Horata 2002: 577) şiire ve özellikle manzum tarihlere yansımaya başladığı bir dönemdir. Dürrî (ö.1722), Nedîm (ö.1730), İzzet Ali Paşa (ö.1735), Râşid (ö.1735), Seyyid Vehbî (ö.1736), Rahmî (ö.1752) ve Nâşid (ö.1791) gibi şairlerin divanlarında; III. Ahmed, İbrahim Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve III. Selim’in yaptıkları tüfek atışlarına dair tarih manzumeleri yer almaktadır.

Dürrî Divanı’nda, bu konuda yazılmış tarihler ve başlıkları şöyledir:

1. “Sultân Ahmed Hazretleriniñ Tüfeng ile Beyza Darbına Târîhdür [H.1115]” (Bağrıçık 1995: 36-38).
2. “Sultân Ahmed Hân’ın Kemerler Seyrinde Havz İçinde Tüfeng ile Urduğı Limona Târîhdür [H.1116]” (Bağrıçık 1995: 61-62).
3. “Târîh-i Para-Zeden-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân [H.1122]” (Bağrıçık 1995: 178-180).
4. “Târîh-i Gül-nâr-Zeden-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân [H.1122]” (Bağrıçık 1995: 181).

Nedim Divanı'nda, tüfek atıcılığın-
dan bahseden bir tarih manzumesi var-
dır:

1. "Târih-i Tüfeng-Endâhten u Se-
bû-Şikesten-i Sadr-ı A'zam İbrâhîm Pa-
şa [H.1133]" (Macit 1997: 161-162).

İzzet Ali Paşa Divanı'nda da bu ko-
nuda yazılmış bir tarih manzumesi var-
dır:

1. "Târih Berây-ı Tüfeng-Endâhten-
i Şehenşâh-ı Cihân Sultân Ahmed Hân-ı
Sâlis [H.1125]" (Kutlar 1988: 381-384).

Râşid Divanı'nda, "tüfek-endâz"lğı
anlatan tek şiirin başlığı ve tarihi şudur:

1. "Târih-i Tüfeng-Endâhten-i Sul-
tân Ahmed Hân [H.1132]" (Biltekin
1993: 196-197).

Seyyid Vehbî Divanı'nda, tüfek atı-
cılığıyla ilgili tarih manzumeleri şöyle-
dir:

1. "Târih-i Tüfeng-Endâhten u Zer-
Şikesten-i Ahmed Hân-ı Sâlis [H.1132]"
(Dikmen 1991: 339-340).

2. "Târih Berây-ı Tüfeng-Endâhten
u Zer-Şikesten-i İbrâhîm Paşa [H.1132]"
(Dikmen 1991: 384-385).

3. "Târih-i Şikesten-i Se Sebû Ez-
Tüfeng-i İbrâhîm Paşa [H.1133]" (Dik-
men 1991: 392-394).

Rahmî Divanı'nda, bu konuda yazıl-
mış bir tarih manzumesi vardır:

1. "Târih-i Şikesten-i Sebû-yı Nişân
Be-Darb-ı Tüfeng [H.1145]" (Elmas
1997: 158-159).

Nâşid Divanı'nda, "tüfek-endâz"lık-
la ilgili şiirlerin başlık ve tarihleri şöyle-
dir:

1. "Târih-i Nişân-zeden-i Hazret-i
Şâh-ı Cihân-gîr Der-Bâğçe-i Sultâniye-i
İrem-Nazîr [H.1203]" (Alıcı 1998: 401-
402).

2. "Târih Berây-ı Şikesten-i Şehen-
şâh Beyza-ı Kumrî-Râ Der-Kasr-ı Şim-
şâd [H.1204]" (Alıcı 1998: 408-410).

3. "Târih-i Diğer Berây-ı Şikesten-i
Beyza-ı Kumrî [H.1204]" (Alıcı 1998:
410).

4. "Târih Berây-ı Şikesten-i Sikke-i
Firengî [H.1204]" (Alıcı 1998: 411).

5. "Târih-i Nişân-zeden-i Şâh-ı Ci-
hân Bâ-Tüfeng-i Âteş-feşân [H.1204]"
(Alıcı 1998: 405-406).

6. "Târih Berây-ı Nişân-Zeden-i
Sultân-ı Vakûr Der-Zîr-i Dıraht-ı İhla-
mur [H.1205]" (Alıcı 1998: 431-433).

7. "Târih-i Diğer Berây-ı Şikesten-i
Sebû [H.1205]" (Alıcı 1998: 434-435).

8. "Târih-i Diğer Berây-ı Şikesten-i
Sebû [H.1205]" (Alıcı 1998: 436-438).

9. "Târih-i Şikesten-i Beyza Der-
Kasr-ı İshakiyye [H.1205]" (Alıcı 1998:
421-422).

10. "Târih-i Diğer Berây-ı Şikesten-
i Beyza [H.1205]" (Alıcı 1998: 423-424).

11. "Tercî-i Bend-i Mutazammın-ı
Târih-i Nişân-Zeden-i Şâh-ı Cihân
[H.1205]" (Alıcı 1998: 440-444).

12. "Târih-i Nişân-Zeden-i Şâh-ı Ci-
hân u Mukarrebân-ı Ân Sultân
[H.1205]" (Alıcı 1998: 424-431).

2. Tüfek Atıcılığıyla İlgili Ola- rak Adı Geçen Tarih Manzumeleri- nin Analizi

XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayında
gösteri amacıyla yapılan sportif tüfek
atışlarını, konuyla ilgili olarak aynı dö-
nemde yazılmış divanlarda yer alan ta-
rih manzumeleri aracılığıyla ortaya ko-
yan bu çalışmada elde edilen bilgiler şu
şekilde sıralanabilir⁴:

1. Dönemin Osmanlı padişahların-
dan, yüzyılın başında III. Ahmed ve so-
nunda da III. Selim; sadrazamlardan
ise, İbrahim Paşa ve Hekimoğlu Ali Pa-
şa tüfek atıcılığına meraklı ve bu sporda
başarılı şahıslardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yirmi
üçüncü padişahı III. Ahmed, aynı za-

manda “Necîb” mahlaslı bir şair, celî sü-lûs yazıda tanınmış bir hattat, geleneksel Türk sporlardan ok ve tüfek atıcılığında usta bir nişancıdır. Örneğin, “tüfenkle nişanı vurup adına kitabe yazılan ilk Osmanlı padişahı III. Ahmed’dir” (Kahraman 1995: 533). Dürrî, İzzet Ali Paşa, Râşid ve Seyyid Vehbî divanlarında bununla ilgili örnekleri görmek mümkündür. Çok yönlü kişiliği, onu hemen her alanda başarılı kılmıştır:

Her hünerde ‘aceb mahâreti var
Her fenûn itdi rütbesin ihrâz (D1/3)

Osmanlı İmparatorluğu’nun yirmi sekizinci padişahı III. Selim de, “İlhâmî” mahlasıyla şiirler yazan bir şair, klasik Türk musikisine yeni makamlar kazandırmış değerli bir besteci, ok ve tüfek atmaya meraklı bir sporcudur. Hatta, “tüfenkle nişanı vurup, adına taş dikilen ikinci Osmanlı padişahıdır” (Kahraman 1995: 546). Devrin şairlerinden Nâşid, onun nişancılığı hakkında birçok şiir yazmıştır:

Kemân-keşlikde yokdur bir nazîri
Sehâda oldı mensî nâm-ı Hâtem
Husûsâ kim tûfeng-endâz olunca
İsâbet itmemek mümkün mi bir dem (N1/5-6)

III. Ahmed’in sadrazamı ve Lale Devri’nin ünlü devlet adamı Damat İbrahim Paşa, kayınpederi Sultan III. Ahmed gibi hem şiire meraklı, hem de tüfek atmada ustadır. Seyyid Vehbî ve Nedîm divanlarında, onun bu yönünü gösteren şiirlere rastlanmaktadır.

I. Mahmud’un padişahlığı sırasında sadrazam olan Ali Paşa, aslında saraya III. Ahmed zamanında genç bir silahşör olarak girmiştir. Bu yüzden, kendisindeki bu silah ve atıcılık merakının gençlik yıllarından itibaren başladığını söylemek, pek de yanlış olmaz. Rahmî Divanında, Ali Paşa’nın tüfek atmasıyla ilgili bir şiir vardır.

2. Tüfek atışları, padişahın/sadrazamın saltanat gezintileri sırasında gittikleri açık alanlarda yapılmaktadır. Söz konusu yirmi üç manzmeden onunda, atışların yapıldığı mekanların adı geçmektedir: Çiftehavuz’un bulunduğu Kemerler semti, Boğaziçi’ndeki Tırnakçı Yalısı, Eyüp’teki Ali Paşa Yalısı ile Bahariye Kasrı, Beykoz’daki Sultaniye Bahçesi, Topkapı Sarayı’nın içindeki Şimşâd/Şimşirlik Kasrı, içinde bir atış poligonunun da bulunduğu Beşiktaş’taki İhlamur Mesiresi, Gülhane Meydanı’nın kuzey ucundaki İshakiye Kasrı ve Baltalimanı’ndaki Levend Çiftliği devrin önemli “biniş-i hümayûn” yapılan yerlerdendir:

Çiftehavz içre su üzre gördi bir limon durur
Destine aldı tûfeng-i düşmen-endâzın hemin (D2/3)
Bir gün ol Kahramân u Sâm-neberd
Oldı Şimşirlikde cevân-sâz (D1/5)
Varup Tırnakçı Yalısında bir gün ol hıdiv-i ‘ahd
Celâl ü câh ile olmışdı zib-i mesned-i ‘îzâz (Ne1/8)
Bir gün Eyyûbda ol mihr-i sipihr-i ikbâl
‘Ali Paşa Yalısın itmiş idi beyt-i şeref (S3/18)
Bir gün ol âsaf-ı pâkîze biniş nâmiyle
Virdi çün Kasr-ı Bahariyyeye zib ü revnak (Ra1/2)
Sa’âdetle gelüp bir gün bu cây-ı nûzhet-efzâya
Diraht-ı ihlamûruñ sâyesin cây itdi şâhâne (N6/9)
Gelüp bu Kasr-ı İshakiyyeye bir gün sa’âdetle
Mukaddem darb-ı dest-i himmeti bir nev-nişân buldı (N10/6)
Hıdiv-i pür-mehâbet pâdişâh-ı Kahramân-savlet
Levend Çiftliğine teşrif idüp bâ-‘izzet ü devlet (N11/II-3)

Nâşid’in, “Târîh-i Nişân-zeden-i Hazret-i Şâh-ı Cihân-gîr Der-Bâğçe-i Sultâniye-i İrem-Nazîr”, “Târîh-i Şikesten-i Beyza Der-Kasr-ı İshakiyye ve “Târîh Berây-ı Şikesten-i Şehenşâh Beyza-ı Kumrî-Râ Der-Kasr-ı Şimşâd” adını taşıyan üç şiirinde ise, sultanın tüfekle atış yaptığı mekanların adı beyitlerde özel olarak yer almamakla birlikte, manzumelerin başlığında geçmektedir.

3. Padişahın/sadrazamın tüfek atmaya başlamasında, tespit edilen dört

farklı neden vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

3.1. Manzumelerden ikisinde, padişah/sadrazam önce yanındakilere tüfek atışı yapmalarını emreder ve onları izler. Atıcıların nişanı vuramaması üzerine, “bu işi ancak padişah/sadrazam yapabilir” şeklindeki yaygın söylemi doğrulamak için tüfeği eline alır ve hedefi vurur.

Dürrî, III. Ahmed’in küçük bir yumurtayı nişangâha diktirerek, dergâhının kullarına onu vurmalarını emrettiğini ve kendisinin de onları seyrettiğini belirtmektedir:

Hurde bir beyzayı nişangâha
Dikdirüp ol hüdî-i bende-nüvâz
Emr idüp çâkerân-ı dergehine⁵
Oldılar beyzaya tüfek-endâz⁶
Kendi evc-i sa’âdet üzre hemân
Anları seyr iderdi çün şehbâz (D1/7-9)

Ancak ne hikmetse, kimse hedefi vuramamış; bunun üzerine, “kudret tahtının Süleymân’ı” olan III. Ahmed nişan alanına gelerek, yapısı sanatkârâne ve sesi de gök gürültüsünü andıran tüfeği ile ateş etmeye başlamış ve ilk atışında yumurtayı bin parçaya bölmüştür:

Hikmeten kimse urmadı hedefe⁷
Kaldılar hep esîr-i sûz u güdâz
Ol Süleymân-ı taht-ı iclâlün
İtdî şâhîn-i gayreti pervâz
Ele aldı salâbet ile hemân
Bir musanna’ tüfeng-i ra’d-âvâz
Nice bir kerre âteş itdi ise
Oldı biñ pâre beyza-ı mümtâz (D1/10-13)

Seyyid Vehbî ise, Eyüp’teki Ali Paşa Yalısı’na giden İbrahim Paşa’nın, tüfek atma talimi yapılması için yanındakilere emrettiğini anlatmaktadır. Sekiz yüz adım uzaklıktaki bu hedefe “göz ermez, kurşun nasıl yetişir?” diye düşünülürken; ancak sadrazamın, bu kadar uzak bir mesafeden nişangâhtaki testiye vura-bileceğine kanaat getirilir:

İtdiler emri ile meşk-i tüfeng-endâzî
Küng-i hammâm gibi oldı tüfengler pür-def
İtdiler tûlmı peymûde-i endâze-i kâm
Saydılar geldi sekiz yüz adım ol müstehdif
Didiler buna göz ermez nice kurşun yetişir
Kimse kâdir degül illâ ki cenâb-ı âsaf (S3/25-27)

Sadrazam, Tozkoparan adlı tüfeğini hemen avucuna alır. Tepeye birbiri ardınca üç testi koydurarak, hepsini vurup kırar:

Var idi Tozkoparan nâmlı bir pâk tüfeng
Destine kuvvet idüp anı hemân ziver-i kef
Püşteye birbiri ardınca koyup üç desti
Üçünü dahı urup kırdı o zât-ı eşref (S3/28-29)

3.2. İki manzumede, yapılan atışları seyreden padişahın/sadrazamın, içindeki “ben de atmalıyım” isteğinden kaynaklanan bir “tüfeng-endâz”lığı söz konusudur.

Dürrî, bir gün III. Ahmed’in, hizmetçilerine tüfek atmalarını emrederek kendisinin de onları seyrettiğini; daha sonra kendisinin de atış yapma arzusuyla, “ateş saçan bir ejdere” benzeyen tüfeğini eline alarak, nişangâha dikilen gümüş bir paraya ateş ettiğini anlatmaktadır:

Emr idüp huddâmina bir gün tüfeng-endâzlık
Seyr iderken mesnedinde ol şeh-i vâlâ-mekân
Tab’-ı pâki meyl idince bir tüfeng aldı ele
Oldı güyâ ol tüfeng bir ejder-i âteş-feşân
Dikdiler bir pâre-i simin nişangâha hedef
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân
Himmetiyle özlerin⁸ urdı üçüncü defâda
Seyr idenler didiler hakkâ budur sâhib-kırân
(D3/13-16)

Rahmî ise, Ali Paşa’nın nişan olarak kullanılan bir dağ tepesinden iki yüz adım uzağa bir testi dikilmesini emrederek, tüfek atanları izlemeye başladığını anlatmaktadır. O kadar uzak bir mesafeden kurşunun nişana erişmeyeceği söylenince, “Kerrâr” lakaplı Hz. Ali’nin adası olan sadrazam, eline tüfeğini alarak atışa başlamıştır:

Gördi kim karşıda bir püšte-i küh üstinde
 Eylemiş vaz'-ı eser sadr-ı kerîm ü esbak
 İtdi ol âsaf-ı zî-şân dahi emr ü fermân
 Bir sebû dikkiler andan iki yüz adım uzak
 Seyr idüp hâsılı bu vaz'-ı tüfeng-endâzân
 Didiler kurşun erişmez bu nişâna mutlak
 Destine aldı tüfengin o semiyi-i Kerrâr
 Hirmen-i düşmene ammâ ki bıraktı kundak (Ra1/3-6)

3.3. Manzumelerin altı tanesinde, padişahın/sadrazamın hüner göstermek amacıyla tüfek attığı görülmektedir.

Dürrî, III. Ahmed'in Çiftehavuz'da-ki suyun üstünde bir limon durduğunu görünce, hemen eline tüfeğini alarak yüz adım uzaklıktan nişan alıp, bir atışta limonu vurduğunu ve böyle bir hünerin kimsede olmadığını söylemektedir:

Çiftehavz içre su üzre gördi bir limon durur
 Destine aldı tüfeng-i düşmen-endâzın hemîn
 Yüz adım yerden alup ferâsetle nişân
 Bir atışda urdu limoni hemân ol hurde-bîn
 Kimde vardur bu hüner Allâh için insâf idüñ
 Uşta limon uşta havz uşta tüfeng-i âhenin⁹ (D2/4-6)

İzzet Ali Paşa, bir gün III. Ahmed'in hüner göstermek adına tüfeğini alarak, Tanrı'nın yardımıyla seksen adım uzaklıktan bir Frenk altınına ateş ettiğini söylemektedir. Sultan, bir atışta parayı ortasından vurmuş ve "kötülük isteyen düşmanın kalbi" gibi, altını delik deşik etmiştir:

Sa'âdet ile izhâr-ı hüner 'arz eyleyüp bir gün
 Tüfengin alup iclâl ile bâzû-yı hümâyûna¹⁰
 Derûni isti'ânet eyleyüp 'avn-i İlahîden
 Tüfengi atıcak seksen adım yerden bir altuna
 Bir atışda hemân çâk ortasından darb idüp anı
 Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna
 (İ1/9-11)

Nedîm, bir gün İbrahim Paşa'nın sahilсарaydan etrafı seyrederken, ansızın denizin kenarında bir yerin gözüne çarptığını belirtir. Burası o kadar uzaktır ki, oraya kurşun bile erişemez:

İderken suffa-i sâhil-serâdan 'âlemi seyrân
 Leb-i deryâda nâ-geh oldu bir câya nıgeh-endâz

...
 'Aceb kurşun erişmek ana mümkün mi dinildükde
 Bakan kıldı ne mümkün diyü inkâr itmege âgâz
 (Ne1/9,11)

Birden tüfek atmaya karar veren İbrahim Paşa, bir testiye nişangâh olarak hazırlatır ve demirden yapılma tüfeğini getirir. Koluna aldığı altın işlemeli bu tüfek ile ateş ettiğinde, sanki felekten büyük bir gürültü kopar:

Buyurdı sadr-ı devrân kim ne var halletmege anı
 Nişangâh-ı sebû hâzır tüfeng-i âhenin dem-sâz

...
 Kola alup tüfeng-i zer-nişânın âteş itdükde
 Felekden kopdı sad tahsîn diyü hengâme-i âvâz
 (Ne1/12,14)

Nâşid, hedefe konulan bir kumru yumurtasını, III. Selim'in dört yüz adım uzaklıktan vurarak ikiye böldüğünü söylemektedir. Böyle bir hünerin kimsede bulunmadığını da ekleyen şair, padişah-taki bu feyzin ilahî bir kaynaktan geldiği kanaatindedir:

Dört yüz adım yerden urmuşdı mukaddem beyzayı
 Şimdi ammâ beyza-ı kumrîyi da itdi dü nîm
 Olmamışdur kimseden sâdır bu güne bir hüner
 Pâdişâhum dâd-ı Hakdur saña bu feyz-i 'amîm
 (N2/5-6)

Nâşid, yine aynı olayı anlattığı bir başka manzumede, nişana konulan beyaz bir kumru yumurtasına ateş eden III. Selim'in, insan zihnini şaşkırtan başarısından söz etmektedir:

Nişâna koydılar bir beyza-ı beyzâ-yı kumrîyi
 Şikest itdi anı hayret virür bu zihn-i insâne (N3/4)

Nâşid'in diğer bir manzumesinde, III. Selim'in tüfek atışı yapma arzusuyla Levend Çiftliği'ne geldiği ve hedefteki testiye vurarak kırdığı dile getirilmektedir:

Hdîv-i pür-mehâbet pâdişâh-ı Kahramân-savlet
 Levend Çiftliğine teşrif idüp bâ-'izzet ü devlet
 Nişân atmaga meyl itdi o sultân-ı melek-haslet
 Derûni nice fâl-ı hayra sıdk ile idüp niyyet

Sebûyî kırdı çün dehrün şehenşâh-ı melek-şâmı
Cevâhir-pâş-ı tahsîn oldı çarhuñ cümle sükkânı
(N11/3-5)

3.4. Bir manzumede ise, padişah ile enderun ağaları arasında geçen ve her seferinde menzilin arttırıldığı bir “tüfek atma yarışı” vardır. Ağaların hepsinin başarıyla nişanı vurmalarının ardından, padişah da hedefi şaşırmadan ve üstelik diğerlerinininkinden çok daha uzak mesafeden atışını yapar.

Nâşid, III. Selim’in yakın çevresindeki enderun ağaları ile yaptığı bir tüfek atma yarışını anlatmaktadır. Bir gün padişah, sarayın ileri gelen ağaları ve tüfek atıcısı olan özel hizmetçileri ile birlikte bir alana gider ve hemen tüfek atışı yapılması emrini verir:

Gelüp bir gün bu cây-ı dil-güşâyâ
Mehâbetle nazar kıldı fezâyâ
Yanında var idi nice havâsı
Tüfeng-endâz olan huddâm-ı hâsı
Hemânâ oldı câri emri ol dem
Tüfeng atsun ağayân-ı mükerrrem (N12/10-12)

İlk olarak Halil Ağa, sekiz yüz on üç adım menzildeki nişanı vurur:

Mukaddem cümleden Halil Ağaya¹¹
Nişân vaz’ itdiler sahn-ı fezâyâ
Sekiz yüz on üç adım idi menzil
Nişân urdı merâmı oldı hâsıl (N12/13-14)

Kâsım Ağa, nişanı kırk iki gez uzağa koyup vurur. Sa’id, nişanı yüz doksan dokuz gez geri koyarak, bin elli dört adım yere uzatır ve testiği yüz parçaya böler:

Musâhib Kâsım Ağa gördi anı
Derûnuñdan kopup gayret nişâmı
Tamâmen kırk iki gez de ba’ide¹²
Koyup urdı gelüp nevbet Sa’ide
O dahi geldi yüz doksan dokuz gez
Gerü koydı nişâmı kıldı müfrez
Biñ elli dört adım yere uzatdı
Sebûyî kıldı sad pâre tuz itdi (N12/15-18)

Tüfek atmada eşi benzeri bulunmayan, ama bu hali görünce bir dengi geldi-

ğini anlayan sarayın tüfekçibaşısı, nişanı elli beş buçuk adım daha geriye çekerek, toplam bin yüz dokuz buçuk adım mesafeden ateş edip vurur:

Görüp bu hâleti çün ser-tüfengi
Tüfeng atmada nâdir şimdi dengi
Tamâmen elli beş buçuk adım yer
Gerüye çekdi ol zât-ı hünerver
Olup biñ yüz dokuz buçuk nişâmı
Kılup icrâ-yı gayret urdı anı (N12/19-21)

Şâkir Ağa, nişanı otuz yedi buçuk adım daha geriye koyarak testiğe kurşun atar:

Görüp bu cünbüşi bi-bâk ü pervâ
Derûni şevke geldi Şâkir Ağa
Otuz yedi buçuk hatve gerüye
Koyup darb eyledi sürbi sebûya¹³ (N12/22-23)

Rüstem Ağa da zerre kadar durmayıp, nişanı üç adım geriye çekerek atışını yapar. Böylece menzil, istenilen mesafeye ulaşarak bin yüz elli gez olur:

Bakup Rüstem Ağa bu kerr ü ferre
Tevakkuf itmeyüp mikdâr-ı zerre
Üç adım yer gerü urdı nişâmı
Okutdı bu hünerde dâstânı
Bu menzil buldı çün hadd-i nisâbı
Tamâm biñ yüzle elli gez hesabı (N12/24-26)

O zamana dek yapılan atışları izleyen padişahın hazine vekili Bilal Ağa, nişanı yirmi altı adım geriye alarak, ateş saçan tüfeğiyle testiği vurur:

Bilâl Ağa vekil-i hâzin-i şâh
Temâşâ eyleyüp oldukda âgâh
Yigirmi altı adım yer gerüye
Mahal ta’yîn kıldı çün sebûya
İdüp icrâ tüfeng-âteş-feşâmı¹⁴
O da gayret idüp urdı nişâmı (N12/27-29)

Padişahın huzurunda bulunan “nedîm”leri de nişan tertip ederler. Bunların içerisinde kahvecibaşı Hüsameddin Ağa, nişanı sekiz gez bozup geriye çekerek ateş eder ve bu başarısından dolayı, adına bir taş dikilir. Toplam, bin yüz seksen dört adım uzaklıktan vuruş yapan

ağanın şöhreti de dünyayı baştan başa tutar:

Nedimân-ı cenâb-ı pâdişâhi
Nişân tertibin itdiler kemâhi
Hüsâme'd-dîn Ağa Kahvecibaşı
Sekiz gez bozdı anı dikdi taşı
Olup biñ yüzle seksen dört adım yer
Bu şöhret tutdı dünyâyı ser-â-ser (N12/30-32)

Şahın silâhdârı Seyyid Abdullah
Ağa, nişana on kez ateş ederek tamamen
vurup bozar:

Silâhdâr-ı şehensâh-ı felek-câ
Cenâb-ı Seyyid 'Abdu'llâh Ağa
Tamâmen urdı bozdı anı on kez
Nişânı kıldı bu vech ile müfrez (N12/33-34)

Bunu gören padişahın ser-çukadârı
Baş Ağa, nişanı kırk beş adım daha geriye
koyarak bir iki hamlede testiye vurur.
Toplam uzaklık, bin iki yüz kırk bir gez
olmuştur:

Görüp bu resme tertib-i dil-ârâ
Derûni cûşa geldi Baş Ağa
...
Koyup kırk beş adım andan gerüye
Bir iki hamlede urdı sebûya
Biñ iki yüzle kırk bir gez müselleme
Nişân vaz' eyledi ol merd-i 'âlem (N12/35,44-45)

Artık, tüfekte atış yapma sırası III.
Selim'e gelmiştir. Nişanı altmış beş adım
geriye koyarak tüfeğini eline alan padişah;
korkusuzca, bir iki hamlede, Tanrı'nın da
yardımıyla testiye vurup kırar. Nâşid'e göre,
bin iki yüz altmış üç adım uzaklıktan hedefi
vuran padişahın bu başarısı, normal bir insan
gücü değil ancak keramettir:

Olup manzûr-ı sultânî bu menzil
Tüfeng atmaga oldı tab'ı mâ'il
Koyup altmış beş adım yer verâyâ
Tevekkül eyledi lutf-ı Hudâya
Tüfengin aldı deste kahramânî
Nukûş-ı hâke dönderdi nişânı
Urup krdı hemân-dem bi-muhâbâ
Bir iki hamlede bâ-'avn-ı Mevlâ
Olup biñ iki yüz altmış üç adım
Kerâmetle nişânı urdı şâhum

Değil vüs'-i beşer bu zûr u kuvvet
Kerâmetdür kerâmetdür kerâmet (N12/46-51)

4. Tüfek atışlarında nişan olarak
yumurta/kumru yumurtası, limon, gü-
müş bir para, nar çiçeği, bir Frenk altı-
nı/dinarı/altmışlığı veya bir testi kulla-
ılmaktadır.

Hurde bir *bezyayı* nişangâha
Dikdirüp ol hıdv-i bende-nüvâz (D1/7)
Dört yüz adım yerden urmuşdı mukaddem *bezyayı*
Şimdi ammâ *beyza-ı kumriyi* de itdi dü nîm (N2/5)
Çiftehavz içre su üzre gördi bir *limon* durur
Destine aldı tüfeng-i düşmen-endâzın hemîn (D2/3)
Dikdiler bir *pâre-i simîn* nişangâha hedef
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân (D3/15)
Ya'nî sad pâre idince pâreyi şâh-ı be-nâm
Dikdi anuñ yerine bir dâne *gül-nârı* nişân (D4/2)
Tüfeng ile nişâne aldı bir *dinâr-ı efrenci*
Atup seksen beş adım yerden urdı birde altunı
(R1/12)
Fireng altmışlığın emriyle koydılar nişâna çün
Şikest itdi başından fâl-ı hayrı eyleyüp imâ (N4/3)
Gösterüp cümleyle bu püşteyi didi 'acebâ
Üstine konsa *sebû* kurşuna olur mı hedef (S3/24)
Çıkdı tüfenginden hemân bir dâne âteş-feşân
Destiyi itdi bi-gümân hem-süret-i nakş-ı zemîn
(N8/11)

5. Padişahın/sadrazamın, tüfek
atışlarında genellikle başarılı olduğu gö-
rülmetedir.

5.1. Manzumelerden altı tanesinde,
padişahın/sadrazamın hedefi bir kerede
vurduğu ifade edilmiştir:

Nice bir kerre âteş itdi ise
Oldı biñ pâre beyza-ı mümtâz (D1/13)
Yüz adım yerden alup ferâsetle nişân
Bir atışda urdı limonı hemân ol hurde-bîn (D2/5)
Bir atışda hemân çâk ortasından darb idüp anı
Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna
(İ1/11)
Tüfeng ile nişâne aldı bir *dinâr-ı efrenci*
Atup seksen beş adım yerden urdı birde altunı
(R1/12)
Pey-â-pey her birini kıldı fersûde bir âteşde
Anuñ da kuvvet-i bâzûsı hayrân itdi huzzârı (S2/12)
Bir hamle ile alduñ nüh sad adım mahalden
Urdu sebûyı birden Sultân Selîm-i zî-şân [1204]
(N5/13)

5.2. Üç manzumede, padişahın/sadrazamın hedefi üçüncü atışta vurduğu belirtilmiştir:

Himmetiyle özlerin urdı üçüncü defada
Seyr idenler didiler hakkâ budur sâhib-kırân
(D3/16)
Himmet idüp anı da urdı üçüncü defada
Seyr idenler kaldılar engüşt-i hayret-ber-dehân¹⁵
(D4/3)
Def'a-i sâlisede urdı sebûyî kırdı
Destinüñ çatladı gûyâ ki başında bardak (Ra1/9)

5.3. Bir diğer manzumede ise, padişahın atışı sekiz defa denedikten sonra ancak dokuzuncuda nişana isabet ettirdiği söylenmektedir:

Atup sekiz kerre tamâm ol şâh-ı İskender-gulâm
Nüh rütbede urdı tamâm böyle hüner urma nedür
(N9/8)

6. Padişahın/sadrazamın yaptığı en iyi atış üzerine, bu başarısının ebediyen hatırlanması için, nişangâha bir taş dikilmektedir. Ok atışları için de söz konusu olan bu davranış, zamanla yaygınlaşarak bir gelenek haline gelmiştir.

Seyyid Vehbî, III. Ahmed'in hedefteki altını ilk atışta vurduğundan dolayı, düzgün bir taşın nişangâha dikildiğini ifade etmektedir:

Firengî bir zer âmâc itdi seksen beş adım yerden
Tüfeng-i zer-nişânla bu mahalden atdı kurşunu
...
Tüfeng alup atarken pâ-nihâde olduğu yerde
Nişangâha mukâbil dikediler bu seng-i mevzûnı
(S1/8,12)

Nedîm, İbrahim Paşa'nın testiye başarıyla vurmasının ardından, bu olayın ebediyen hatırlanması için, bulunduğu alana bir nişan taşı dikildiğini söylemektedir:

Kola alup tüfeng-i zer-nişânın âteş itdükde
Felekden kopdı sad tahsîn diyü hengâme-i âvâz

...
Cihânda yâd olunmag için ol kâr-ı pesendide
Diküp seng-i nişân ol câyı çünkim kıldılar mümtâz
(Ne1/14,19)

7. Menzilgâhta her zaman tek hedef yoktur. İki manzumeye göre sadrazam, öncekinde iki; sonrakinde de üç nişana arka arkaya ateş ederek vurmuştur.

Seyyid Vehbî'ye göre III. Ahmed, vurduğu Frenk dinarını sadrazama göndererek, onun da ateş etmesini istemiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Frenk dinarıyla birlikte bir başka altını da nişana koyarak, birbirinin ardı sıra, ilkinde altmış ve ikincisinde de yetmiş beş adım mesafeden ateş edip, iki altını da tek atışta vurmuştur:

Bu gûne bir hüner çün sâdır oldı şâh-ı âlemden
Veziir-i a'zama gönderdi ta'zîmen o dînârı
...
O dahı kuvvet-i bâzû-yı şehden idüp istimdâd
İki altını itdürdi nişânda tîz bâzârî
Pey-â-pey her birini kıldı fersûde bir âteşde
Anuñ da kuvvet-i bâzûsı hayrân itdi huzzârı
Birinde altmış u birinde yetmiş beş adım yerden
Ruh-ı tasvîre urdı ol dahı sîli-i Settâr (S2/7,11-13)

Yine aynı şairin bir başka manzumesinde, İbrahim Paşa'nın bir tepeye birbirini ardınca üç testi koydurarak, hepsini vurup kırdığından bahsedilmektedir. Seyyid Vehbî, "sadrazam tüfegiyle arka arkaya üç testi kırdı" diyerek tarih mısramı söylemiştir:

Püşteye birbiri ardınca koyup üç desti
Üçünü dahı urup kırdı o zât-ı eşref

...
Bunda da Tozkoparan menzili alup hakkâ
Üç sebû kırdı pey-â-pey tüfegiyle âsaf [1133]
(S3/29,31)

8. Manzumelerde, tüfek için değişik sıfatların kullanıldığı tespit edilmiştir. Güçlü sesi dolayısıyla "ra'd-âvâz", verdi-

ği korku nedeniyle “düşmen-endâz”, barut dolu mermisinin yakıcılığı sebebiyle “âteş-feşân”, en uzak noktayı bile hızla vurabilme özelliğiyle “tozkoparan”, yapıyla ilgili olarak “âhenin” ve üzerindeki işlemler için de “musanna” ve “zer-nişân” ifadeleri yer almaktadır:

Ele aldı salâbet ile hemân
Bir *musanna*’ tûfeng-i *ra’d-âvâz* (D1/12)
Çiftelâz içre su üzre gördi bir limon durur
Destine aldı tûfeng-i *düşmen-endâzın* hemîn (D2/3)
Tab’-ı pâki meyl idince bir tûfeng aldı ele
Oldı güyâ ol tûfeng bir ejder-i *âteş-feşân* (D3/14)
Var idi *Tozkoparan* nâmlı bir pâk tûfeng
Destine kuvvet idüp anı hemân zîver-i kef (S3/28)
Kimde vardır bu hüner Allâh için insâf idün
Uşta limon uşta havz uşta tûfeng-i *âhenin* (D2/4-6)
Firengî bir *zer* âmâc itdi seksen beş adım yerden
Tûfeng-i *zer-nişânla* bu mahalden atdı kurşunu (S1/8)

9. Manzumelerde, genel anlamda atıcılık, özel olarak da tüfek atıcılığı konusunda ilgili literatürü oluşturabilecek pek çok terim ve tabire bu manzumelerde rastlanmaktadır: Adım, barut, darb it-, geri koy-, geriye çek-, gez, hatve, hedef/atış dik(tir)-, hedef ol-, hedefe vur-, isabet et-, kundak bırak-, kurşun erişme-, mahal, menzil, menzilgâh, nişan, nişan al-, nişan at-, nişan kır-, nişan tertip et-, nişan vur-, nişangâh, seng/taş dik-, sürb/kurşun, talim, tozkoparan menzili, tüfek-endâz, tüfek at-, vb.

Dikdiler bir pâre-i sîmîn *nişangâha* *hedef*
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân (D3/15)
Cihânda yâd olunmag için ol kâr-ı pesendide
Diküp seng-i nişân ol câyı çünkim kıldılar mümtâz (Ne1/19)
Bir atışda hemân çâk ortasından *darb idüp* anı
Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna (İ1/9-11)
Bu hâlet meşk ile *ta’lim* ile olmaz kerâmetdür
Kıl idrâk iktidâr-ı ma’nevî-i şâh-ı gerdûnı (R1/15)
Bunda da *Tozkoparan menzili* alup hakkâ
Üç sebû kırdı pey-â-pey tûfengiyle âsaf [1133] (S3/31)
Destine aldı tûfengin o semiy-i Kerrâr
Hirmen-i düsmene ammâ ki *burakdı kundak* (Ra1/6)

Biñ iki yüzle altmış *gez* mahal oldukda *menzilgâh*
Tûfengin aldı dest-i pâkine şevk ile merdâne (N6/11)
Bir iki defa iş’âl itdi *bârût-ı* tûfengini
Sadâ-yı zûr-ı darbu irdi gûş-ı çarh-ı gerdâne (N6/13)
Tamâm dört yüz otuz dört *hatve* yerden *darb idüp* anı
Tûfeng-endâz olan ehl-i hüner san tâze cân buldı (N10/9)
Sekiz yüz on üç *adım* idi *menzil*
Nişân urdı merâmı oldı hâsıl (N12/14)
O dahi geldi yüz doksan dokuz *gez*
Gerü koydı nişânı kıldı müfrez (N12/17)
Akarsa hâmeden târih-i çesbân
Nişân kırdı yine şâh-ı cihân-bân [1205] (N12/58)

10. İki manzumede, padişah/sadrazamdan başka, onlara yakın diğer insanların da adları geçmektedir. Hekimoğlu Ali Paşa’nın yaptığı tüfek atışı sırasında yanında olan, sarayın nişancısı Bekir Paşa; III. Selim’in enderun ağalarından musâhib-i şehriyârî Halil Ağa ve Şâkir Ağa, o tarihte hazine vekili olan Bilal Ağa, kahvecibaşı Hüsâmeddin Ağa, silahdâr Seyyid Abdullah Ağa, ser-çukadar Baş Ağa, sarayın ser-tûfengi (tüfek-çibaşısı) ile Sa’id, Kâsım ve Rüstem Ağa bunlardandır:

Didi fermân-dih-i bahreyn Bekir Paşaya
Sen hemân dide-i dikkatle sebûya pek bak (Ra1/7)
Mukaddem cümleden Halil Ağaya
Nişân vaz’ itdiler sahn-ı fezâyâ (N12/13)
Musâhib Kâsım Ağa gördi anı
Derûnuñdan kopup gayret nişânı (N12/15)
Tamâmen kırk iki gez de ba’ide
Koyup urdı gelüp nevbet Sa’ide (N12/16)
Görüp bu hâleti çün ser-tûfengi
Tûfeng atmada nâdir şimdi dengi (N12/17)
Görüp bu cünbüşi bî-bâk ü pervâ
Derûnî şevke geldi Şâkir Ağa (N12/22)
Bakup Rüstem Ağa bu kerr ü ferre
Tevakkuf itmeyüp mikdâr-ı zerre (N12/24)
Bilâl Ağa vekil-i hâzin-i şâh
Temâşâ eyleyüp oldukda âgâh (N12/27)
Hüsâme’d-dîn Ağa Kahvecibaşı
Sekiz gez bozdı anı dikdi taşı (N12/31)
Silahdâr-ı şehensâh-ı felek-câ
Cenâb-ı Seyyid ‘Abdu’llâh Ağa (N12/33)
Görüp bu resme tertîb-i dil-ârâ
Derûnî cûşa geldi Baş Ağa (N12/35)

11. Manzumelerin ikisinde, sultanın yaptığı tüfek atışlarına tarih düşürülmesi için ferman yollandığı ifade edilmektedir. Padişahın bu şekilde resmî bir yolla atış tarihinin kaydedilmesini emretmesi, Osmanlı sarayında spora ve özellikle de tüfek atıcılığına verilen önemi göstermesi bakımından değerlidir. Bu şiirler, hem siyasî tarih hem de spor tarihi açısından, tarih yazıcılığında kullanılan birinci derecedeki kaynakların verdikleri bilgileri doğrulayıcı ve destekleyici yönde birer malzeme olarak değerlendirilebilirler:

Elli üç adım mesafeden parayı vurarak, küçücük parçalara bölen Sultan Ahmed'in fermanıyla tarih mısramı yazan Dürrî, "dünyanın sultanı, bir parayı bin parça etti" diyerek onun tüfek atmadaki hünerini bir kere daha belirtmiştir:

Elli üç adım mahallî fikr idüp insâf kıl¹⁶
Hurde bir pâre nice teşhîs ider hurde-dân¹⁷
...
Dürrî fermân-ı hümâyûn ile târihin didi
Kıldı ol bir pâreyi sad pâre sultân-ı cihân [1122]
(D3/18,23)

Yine aynı şairin bir başka manzumesinde, önceki nişanın tarihini tamamlamadan, bir başka atış için ansızın yüce bir fermanın daha geldiği ve III. Ahmed'in parayı yüz parça ettikten sonra, onun yerine bir nar çiçeğini nişan olarak diktirdiği dile getirilmektedir:

Bir nişân-ı dil-keşin târihi tekmil olmadın
Geldi bir fermân-ı 'âlî dahi ol dem nâ-gehân
Ya'nî sad pâre idince pâreyi şâh-ı be-nâm
Dikdi anuñ yerine bir dâne gül-nârı nişân (D4/1-2)

3. Sonuç

Sportif amaçlı gösteri atışlarından biri olan "tüfeng-endâz"lığın, XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri metinlerine ne derece yansıdığını ortaya koymaya çalışan bu

yazıda; sultanların ve sadrazamların çıktıkları binişler sırasında, yaptıkları tüfek atışlarının birer tarih manzumesiyle âdeta kaydedilerek belgelendiği görülmektedir.

III. Ahmed'in tüfek atışları için yazılan tarihler, padişahın hedefi vurmada başarılı bir "tüfeng-endâz" olduğunu göstermektedir. Adına taş dikilerek bu mahareti ölümsüzleştirilen sultan, atışlarının büyük çoğunluğunu ilk vuruşta gerçekleştirmiştir. Ancak, üçüncü defada vurduğu nişanlar da vardır. Küçük bir yumurta, su üstünde duran bir limon, gümüş bir para, nar çiçeği veya Frenk altını gibi çeşitli hedefler seçmesi, onun her attığını vurabilecek kadar usta ve cesur bir nişancı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine bu şiirlere göre, atışı yaparken durduğu ayak yeri ile nişanın bulunduğu mahal arasında da, her atış için sabit bir uzaklık yoktur. En uzak menzili yüz adım, en yakın menzili de elli üç adımdır. Bunun dışında, seksen ya da seksen beş adım mesafeden tüfek atarak nişanı vurduğu da olmuştur. III. Ahmed'in ferman yayınlayarak atışlar için tarih düşürülmesini istemesi ise, bizzat saraydan gelen en üst düzeyde katılımın bir ifadesi olarak, Türk kültür tarihi içerisinde geleneksel sporlara ne kadar değer verildiğini gösteren önemli bir kayıttır.

Damat İbrahim Paşa'nın yaptığı isabetli tüfek atışlarında, Frenk altını veya herhangi bir testiyi nişan olarak seçtiği görülmektedir. Hatta tek testi ile yetinmeyip, bir atışta arka arkaya üç testiyi vurduğu bile anlatılmaktadır. Padişah III. Ahmed'in seksen beş adım mesafeden bir Frenk altını vurmasının ardından aynı hedefi sadrazamına da göndermesi, sportif yönden ikili bir karşılaşma yapıldığının işaretidir. İbrahim

rî'nin birinci manzumesinin üçüncü beyiti anlamına gelmektedir.

⁵ dergahine: dergâhına D.

⁶ beyzaya: beyzâya D.

⁷ Hikmeten: Hikmetâ D.

⁸ özlerin: üzlerin D.

⁹ uşta tüfeng-i âhenin: tüfeng-i âhenin D.

¹⁰ Tüfengin: Tüfengün İ.

¹¹ Halil Ağa: Hâlid Ağa N.

¹² gez: kez N.

¹³ gez: kez N.

¹⁴ tüfeng-âteş-feşân: tüfeng âteş-feşânı N.

¹⁵ hayret-ber-dehân: hayret-i derdehân D.

¹⁶ adm: âdem D.

¹⁷ ider hurde-dân: olur hurdadan D.

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Kahraman 1995: 263.

KAYNAKÇA

Agoston, Gubor (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)", **Osmanlı 6 (Teşkilat)**, s.621-632, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Alıcı, Lütfi (1998), "Divân-ı Nâşid (İnceleme-Tenkitli Metin)", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Bağrıaçık, M. Ziya (1995), "Dürri Divanındaki Tarih Manzumeleri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Biltekin, Halit (1993), "Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanının Tenkitli Metni", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Dikmen, Hamit (1991), "Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Eldem, Sedat H. (1973), **Köşkler ve Kasırlar**, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yay.

Elmas, Sevgi (1997), "Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Eralp, T. Nejat (1993), **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Evyapan, Gönül Aslanoğlu (1972), **Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Horata, Osman (2002), "Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lale Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı", **Türkler 11**, Altmışbirinci Bölüm (Osmanlı Klâsik Döneminde Dil ve Edebiyat), s.573-592, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

İlgürel, Mücteba (1979), "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 32, s. 301-322.

İnalçık, Halil (1957), "Osmanlılarda Ateşli Silahlar", **Bellekten**, Cilt: XXI, Sayı: 83, s. 508-512.

İpekten, Haluk-M. Özergin (1959), "Sultan Ahmed III. Devri Hadiselerine Ait Tarih Manzumeleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 13, s. 125-146.

Kahraman, Atif (1995), **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kutlar, Fatma S. (1988), "XVIII. Yüzyıldan Bir Şair: İzzet Ali Paşa (Metin-İnceleme)", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Macit, Muhsin (1997), **Nedim Divanı**, Ankara, Akçağ Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993a), "Biniş-i Hümayün", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, s. 233, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993b), "Tüfenk", "Tüfenkçi", "Tüfenkçibaşı", "Tüfenkçi Yamağı", "Tüfenk Endâz", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, s. 535-537, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Parry, V. J. (1973), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, s. 35-46.

Sertoğlu, Mithat (1986), **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yıldız, Doğan (1979), **Türk Spor Tarihi**, İstanbul, Eko Matbaası.